

Gesprek met een gymnasium-leraar uit Oost-Berlijn: geschiedenisonderwijs voor en na de val van de Muur

De ondergang van Marx in Marzahn

Ruud Slotboom

Zes jaar na de ondergang van de DDR kijken Kleio-redacteur Ruud Slotboom en de 32-jarige geschiedenisleraar Ralf Klimera uit Oost-Berlijn terug op de DDR-tijd en de veranderingen daarna. Het interview wordt ingeleid met een korte geschiedenis van het Oostduitse onderwijs.¹

*Marzahn:
"De grootste buitenwijk van Europa".*

kleio

nummer 3/96
pagina's 4 en 5

De ondergang van de DDR betekende het einde van het paradepaardje van Margot Honecker: jarenlang bepaalde zij als *Minister für Volksbildung* hoe het Oostduitse onderwijssysteem eruit zag. Op school werd de socialistische mens gevormd, die in alle opzichten beter moest zijn dan de kapitalistische. Voor geschiedenisleraren was een speciale rol weggelegd: zij moesten de leerlingen duidelijk maken dat het verleden in één rechte lijn naar het socialisme liep.

Na de val van de Muur was dat voorbij: het vak kon zich bevrijden van de ideologische dwangbuis en zich naar westers model ontwikkelen. Maar natuurlijk ging dit niet zonder de nodige problemen.

Haat!

Het geschiedenisonderwijs in de DDR stond in het teken van de haat. Het is nu nauwelijks meer voor te stellen, maar de richtlijnen van de *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* voor het geschiedenisonderwijs waren overduidelijk:

*'Den Schülern muss klarwerden, dass der Klassenkampf der Inhalt der Geschichte aller Klassengesellschaften ist.'*²

De strijd tussen het goede en kwade, het communisme en kapitalisme, het nieuwe en oude moest centraal staan in het onderwijs: *'Sie müssen erkennen, dass der Kampf zwischen Altem und Neuem ein Gesetz der historischen Entwicklung ist, und dass das Neue immer gesiegt hat.'*³

Zo stond het dus in de officiële richtlijnen. Maar was het in de praktijk ook zo? Hebben de Oostduitse leraren hun leerlingen inderdaad geleerd de vijand in het Westen te haten? En als ze dat probeerden, lukte dat eigenlijk wel? Dit zijn vragen waarover in Duitsland nog steeds wordt gediscussieerd. Met op de achtergrond natuurlijk die veel bredere vraag: welke rol speelt het onderwijs in een maatschappij, of beter gezegd: welke rol kan het spelen?

Anti-Hitler en anti-Weimar

De geschiedenis van het onderwijs in de DDR begint eigenlijk vier jaar voordat de staat werd opgericht. De geallieerden hadden in Jalta tot een volledige denazificatie van Duitsland besloten. Natuurlijk speelde het onderwijs daarin een grote rol. De nazistische indoctrinatie moest met wortel en tak worden uitgeroeid, en waar kon men dan beter beginnen?

In heel Duitsland werden tienduizenden leraren op straat gezet vanwege hun politieke verleden. In de oostelijke bezettingszone, die werd gecontroleerd door de Sovjetunie, werden ze vervangen door - wat nogal cryptisch werd omschreven - *'geeignete Antifaschisten'*. Daarmee werd feitelijk bedoeld: mensen die voor de Sovjets politiek betrouwbaar waren. Communisten dus, ook al werd dat niet openlijk gezegd.

Opvallend is dat toen al de bijzondere waarde van het vak geschiedenis werd onderkend. Bij het begin van het nieuwe schooljaar mochten alle vakken worden gegeven, behalve geschiedenis. De Sovjet-bezetter wilde de leerstof eerst grondig aanpassen, om te voorkomen dat de leerlingen nog zouden worden geconfronteerd met fascistische propaganda. Maar het was niet alleen het nazisme waartegen de Sovjets - en in hun kielzog de Duitse communisten - zich afzetten. Ook de overblijfselen uit de Weimar-tijd moesten verdwijnen. Het antifascisme werd aangegrepen om een eind te maken aan de 'laai-burgerlijke' ideeën uit de jaren dertig. Dat was ook terug te zien in de oprichting van de eenheidsschool, de eerste in zijn soort in Duitsland. Het was niet alleen een reactie op het fascistische onderwijssysteem, maar ook op het gelaagde systeem uit de Weimar-periode: voortaan was egalitarisme de basis van het onderwijs.

De socialistische mens

Na de oprichting van de DDR in 1949 werd het streven naar een nieuwe socialistische maatschappij op Duitse bodem op een agressieve manier uitgedragen. Het onderwijs kreeg een speciale rol in de strijd tussen kapitalisme en socialisme.

De kinderen kregen op school te horen hoe bijzonder zij waren: samen met de Sovjetunie zou de DDR voorop gaan lopen in de klassenstrijd, die zou uitmonden in de overwinning van het socialisme. Het grote voorbeeld was de Sovjetunie: *'lernen heisst siegen'*, zo hield partijleider Walter Ulbricht zijn volk voor.

Maar dat was nog niet genoeg. Het onderwijs moest een nieuw soort mens creëren, één die niet meer individualistisch was, maar zich geheel in dienst van de maatschappij zou stellen. Een burger die collectief dacht, die zich politiek bewust was van de strijd tussen goed en kwaad, tussen de DDR en de Bondsrepubliek. Kortom: de politieke klassenstrijd werd de basis voor de vorming van het socialistische persoonlijkheidstype. Van-

daar ook dat tot het eind van de DDR het vriend/vijand-beeld centraal stond in het onderwijs.

Het spreekt voor zich dat het geschiedenisonderwijs daarbij voorop liep: geen ander vak was immers zo geschikt om de kinderen ervan te overtuigen dat er sprake was van een historisch proces, een wetmatige ontwikkeling, die maar één kant op kon gaan: naar het socialisme.

Deze filosofie werd tot de laatste dagen van de DDR vastgehouden. Het *Lehrplan Geschichte* uit 1988 - één jaar voor de val van de Muur! - stond nog steeds in het teken van de eeuwige vijandschap tussen links en rechts: *'Geschichtsunterricht hat einen entscheidenden Anteil an der Herausbildung des sozialistischen Geschichtsbewusstseins der Schüler. Er fundiert so ihren Klassenstandpunkt, vertieft ihre Liebe zum sozialistischen Vaterland, erzieht zum sozialistischen Patriotismus und proletarischen Internationalismus, festigt ihre antiimperialistische Grundhaltung und befähigt sie, sich in den politischen Kämpfen der Gegenwart und Zukunft richtig zu orientieren.'*⁴

Toch hadden die woorden in 1988 een andere betekenis dan in de jaren vijftig en zestig. Tijdens het regime van Ulbricht was de eerste prioriteit het overtuigen van de bevolking. De SED wilde de Duitsers daadwerkelijk veranderen: de partij probeerde ze tot 'betere' Duitsers te maken, en dan vooral beter dan hun 'landgenoten' in het westen. Als dat lukte zou de DDR vanzelf de Bondsrepubliek op economisch gebied inhalen: de socialistische mens zou immers beter opgewassen zijn tegen zijn maatschappelijke taken. Of zoals Ulbricht het in 1963 zei: *'Die Erziehung der Menschen und die Lösung der ökonomischen Aufgaben sind eine Einheit.'*⁵

In 1989 was van die ideologische scherpslijperij niet veel meer over: het socialisme werd nog wel gepropageerd, maar meer als een geloofsovertuiging dan als een manier van leven. Hoe kwam dat? Wat was er in de tussentijd gebeurd?

Het primaat van de economie

Het antwoord is simpel: Ulbricht liep helemaal vast met zijn streven naar een nieuwe socialistische mens. De economie ging niet beter draaien, maar zelfs slechter. De onderdrukking van andersdenkenden en het fanatisme van de partijleiding verlamden de maatschappij.

Uit: 'Vom ich zum wir', een kritisch pamflet over het kollektief en de socialistische mens, uitgegeven door Distel (Oost-Berlijn, voorjaar 1989).

Toen hij was opgevolgd door de meer pragmatische Erich Honecker, werd onder leiding van diens vrouw Margot het onderwijsstelsel ondersteboven gegooid. Al kort na het verdwijnen van Ulbricht liet ze er geen twijfel over bestaan dat er iets moest veranderen: *'Wir müssen diese Tatsache, dass unsere Schule in erster Linie den hochqualifizierten Facharbeiternachwuchs vorzubereiten hat, mehr ins Blickfeld unserer Arbeit rücken.'*⁶

Dus: voortaan moest de school niet zozeer betrouwbare aanhangers van de partij afleveren, als wel mensen die hun vak verstonden. Erich Honecker en z'n vrouw waren ervan overtuigd dat de DDR alleen kon overleven als ze erin slaagde het welvaartsniveau van de Bondsrepubliek te benaderen.

Hiermee verdween de ideologie natuurlijk niet uit het klaslokaal. Integendeel, de extra aandacht voor de mens als produktiefactor

werd gecompenseerd met een heilige - of schijnheilige - verering van socialistische symbolen. En dat alles op een militaristische manier: De *Sternmarsch* van de *Junge Pioniere* en *FDJ*, het *Fahnenappell* op het schoolplein, de *Agitatorenwettstreit*, de *Tagen der Wehrbereitschaft*.

En natuurlijk dat merkwaardige begin van iedere les: een leerling zei tegen de docent dat de leerlingen klaar zaten om te leren!

De combinatie van pragmatisme en rituele aanbidding van het socialisme, die kenmerkend werd voor de DDR onder Honecker, resulteerde in een schizofrene samenleving. Aan de ene kant was er de maatschappij zoals de politieke leiders die zich voorstelden, en aan de andere kant was er de maatschappij zoals de burgers die wilden zien. Uitgangspunt werd: zolang jij de staat met rust laat, laat de staat jou met rust!

Dat schizofrene karakter was ook op de scholen terug te zien. De leraren kregen ieder jaar de nodige politieke bijscholing en moesten zich houden aan het veelvoud van richtlijnen die de partij hun voorschotelde. Maar zodra de deur van het klaslokaal dicht was, voelden ze zich tot op zekere hoogte vrij (behalve natuurlijk de fanaticke communisten, die *Rote Socken*, die zich ook zonder controle altijd aan de partijlijn hielden). Binnen de grenzen die de partij stelde, konden de docenten zich vrij bewegen: op die manier kon men toch nog op een persoonlijke manier lesgeven.

De implosie

In 1989 stortte de DDR ineen: niet door een explosie, maar door een implosie. Toen de militaire steun van de grote broer in het oosten wegviel bleek hoe verrot het systeem was: het zakte van binnenuit in elkaar.

De omwenteling leidde op de scholen merkwaardig genoeg niet tot een chaos. Integendeel, het klaslokaal werd een oase van rust in een samenleving die net als de Muur tot de grond toe werd afgebroken.

Voor leraren - net als voor veel andere burgers - waren de veranderingen nauwelijks te verwerken. Jarenlang waren ze conflicten uit de weg gegaan en hadden ze de voorkeur gegeven aan het harmoniemodel om zichzelf overeind te houden. Die terughoudendheid verdween niet van de ene op de andere dag. Voor de leerlingen gold eigenlijk hetzelfde: ze waren niet gewend om in opstand te komen. Natuurlijk, de *Rote Socken* kregen er flink van langs. *'Wat heb je mij nog te vertellen nu Honecker weg is'*,

schreeuwden sommige leerlingen naar de rechtlijnige communisten. Maar dat waren uitzonderingen. Wat overheerste was rust: een opvallende solidariteit van leraren en leerlingen in een tijd van grote onrust.

Het verdwijnen van de DDR leidde tot een discussie over de nieuwe positie van het onderwijs. Het oude systeem werd snel afgeschaft, samen met de partijgebonden organisaties als de *FDJ* en de *Junge Pioniere*. Maar wat moest er voor in de plaats komen? In die eerste dagen na de val van de Muur werd flink gediscussieerd over de rol die het onderwijs kon spelen in een nieuwe democratische samenleving. Er werden de meest idealistische concepten ontwikkeld over het *Lehrerethos* en het *Bild vom Kinde*. Maar aan die discussie kwam snel een eind. Zoals zo vaak waren het de praktische problemen die alle aandacht opeisten. Er moesten nieuwe boeken komen, vakken als *Staatsbürgerkunde* werden afgeschaft en het geschiedenisonderwijs moest helemaal opnieuw worden vormgegeven.

Tot een hervorming van het Oostduitse onderwijssysteem is het niet gekomen. Het eenheidssysteem werd in 1991 simpelweg vervangen door het Westduitse gelaagde systeem.⁷ Daarmee waren natuurlijk niet in één klap alle problemen opgelost. Hoewel de meeste leidinggevenden op de scholen vanwege hun partijverleden moesten verdwijnen, bleef het merendeel van de leraren in functie.

De verwerking van hun verleden in de totalitaire Oostduitse staat kwam moeilijk op gang. De docenten hielden zich in eerste instantie bezig met 'overleven'. Voor veel van hen was het lange tijd onzeker of ze nog wel les mochten blijven geven, omdat hun Oostduitse diploma's onvoldoende zouden kunnen zijn op de nieuwe scholen.⁸

Iedere leraar moest aangeven op welke nieuwe school hij wilde werken. Daardoor kwam er een grote carrousel op gang, die voor veel onzekerheid zorgde. Verder moesten de leraren een *Fragebogen* invullen over hun verleden.⁹ Op die manier wilde de overheid

mensen uit het onderwijs weren die zich tijdens de DDR hadden misdragen. Deze *Fragebogen* deed menigeen denken aan de denazificatie na de oorlog, toen er ook al zo'n formulier moest worden ingevuld. Maar de gevolgen waren dit keer veel minder groot. Gewoon partijlidmaatschap was geen reden voor ontslag. Het ging er vooral om mensen te ontmaskeren die voor de *Stasi* hadden gewerkt.

De kritiek van (oud-) communisten dat er sprake was van een heksenjacht, was onterecht. Slechts een klein deel van de leraren werd wegens politieke onbetrouwbaarheid op straat gezet.

Totalitair onderwijs?

Pas de laatste tijd is er een discussie op gang gekomen over de rol die het onderwijs in de DDR heeft gespeeld. Daarbij is het bekende Ossie-Wessie patroon te herkennen. De Westduitsers staan snel klaar met hun oordeel: ze nemen het de Oostduitse docenten kwalijk jarenlang te hebben meegeholpen aan de disciplinerende van de leerlingen.

Helemaal onterecht is dat verwijt niet. Het Oostduitse lerarenkorps heeft zeker niet voorop gelopen in de kritiek op het regime. Ze waren eerder afwachtend en volgzaam. Maar het gaat te ver om ze een vooraanstaande rol toe te dichten in de opvoeding van de nieuwe socialistische mens. In de leerplannen werden weliswaar de meest fantastische doelstellingen geformuleerd. Maar in de praktijk deden de leraren - zeker sinds begin jaren zeventig - niet meer dan wat leraren normaal gesproken doen: lesgeven. Het is dan ook niet onterecht dat historici en onderwijskundigen uit het oosten oproepen tot meer begrip. Ze wijzen erop dat de leraren geen bijzondere schakel zijn geweest in het Oostduitse politieke systeem.

Waarom niet? Omdat de poging om het onderwijs op een socialistische manier vorm te geven volgens hen wel moest mislukken. Onderwijs is gebaseerd op de ontplooiing van het individu, terwijl het socialisme die individuele vrijheid juist de kop wilde indrukken. Daardoor lukte het de communisten ook niet om een pedagogisch concept te ontwikkelen dat in de klas toepasbaar was. Het gevolg was dat veel leraren in theorie de aanwijzingen van de partij volgden, maar in praktijk - binnen bepaalde grenzen - hun eigen weg zochten. En daarmee was het onderwijs in de DDR net zo schizofreen als de gehele Oostduitse samenleving.

Geschichte

Sektion Geschichte
der Humboldt-Universität zu Berlin
Bereich Methodik des Geschichtsunterrichts
108 Berlin, Unter den Linden 6

9

Het verplichte
leerboek voor
iedereen.

Het Interview

Ralf Klimera legt uit hoe in de DDR-tijd tegen de Griekse slavernij werd aangekeken.

Ralf Klimera heeft de ondergang van het Oostduitse onderwijs van nabij meegemaakt. Hij werkt sinds 1988 op de *Kienberg-Oberschule* in Oost-Berlijn. Op zijn 24e rondde hij de lerarenopleiding af aan de Karl-Marx-universiteit in Leipzig. Hij ging daarna direct aan de slag in Marzahn, toen een nieuwe wijk in Oost-Berlijn.

Intussen is Marzahn een van de beruchtste wijken. Niet omdat het er bijzonder crimineel zou zijn, maar omdat het er uitgesproken lelijk is.

In 1976 besloot de Oostduitse partijtop dat er in Berlijn tienduizenden woningen moesten worden gebouwd. Op een uitgestrekte zandvlakte verrees een stad die hoofdzakelijk uit grauwe flatgebouwen bestond. Ruim tien jaar later woonden er 200.000 mensen in de 'grootste buitenwijk' van Europa.

Na de val van de Muur voorspelden planologen dat Marzahn binnen enkele jaren zou veranderen in een gewelddadige achterbuurt. Die voorspelling is (nog) niet uitgekomen. Er is veel geld geïnvesteerd in het verbeteren en verfraaien van de gebouwen. De grauwheid is er niet door verdwenen, maar een verval len indruk maakt Marzahn niet meer. Toch ziet de toekomst er niet florissant uit. Het werkloosheidspercentage is hoog, wat vooral tot sociale problemen onder jongeren leidt. Tijdens de Berlijnse deelstaatsverkiezingen in oktober 1995 behaalde de PDS in Marzahn haar beste resultaat: bijna de helft van de kiezers stemde op de opvolgster van de SED. Een duidelijk teken van ontevredenheid onder de bevolking.

Kleio: U heeft nog twee jaar lesgegeven tijdens de DDR. Hoe was het om docent te zijn toen de SED van Erich Honecker nog aan de macht was?

Klimera: Die tijd werd als zeer benauwend ervaren, vooral door de jongere docenten. We wisten dat veel verhalen die we de leerlingen vertelden ongeloofwaardig waren. Zo was bijvoorbeeld de behandeling van de Duitse geschiedenis na 1945 één lange opsomming van partysuccessen en partijdagen. Tegelijkertijd hebben de meesten van ons zich met een zeker opportunisme aangepast. De één ging daarin verder dan de ander.

Ikzelf heb een tussenweg gezocht. Ik probeerde de leerlingen bij te brengen dat ze moesten relativeren, dat ze niet alles klakkeloos moesten geloven. Er waren zeker leraren die daar een stuk verder in gingen en die daardoor problemen kregen met de partij.

Aan de andere kant waren er ook de 'Rote Socken', de socialistische leraren die alleen maar de waarheid van de partij verkondigden.

Je kon de problemen met de ideologie overigens ook vermijden, door vooral onderwerpen te behandelen waarin de nadruk niet zo sterk op de ideologie lag, zoals bijvoorbeeld de middeleeuwse geschiedenis. Grappig was dat al in mijn studententijd de colleges over de Franse Revolutie en de Renaissance veel beter werden bezocht dan die over de twintigste eeuw. Die voorkeur voor een bepaald - minder ideologisch - deel van de geschiedenis zette zich voort op school.

kleio

nummer 3/96
pagina's 8 en 9

Wel controle, geen angst

Kleio: Welke methode gebruikte u op school?

Klimera: Er was maar één leerboek, dat verplicht door iedereen werd gebruikt: het *Lehrbuch der Geschichte*. Het bestond uit tien delen, waarin de geschiedenis was ingedeeld naar marxistisch model: het begon bij de buiters-maatschappijen in de oudheid en eindigde met de communistische heilstaat. Erg aantrekkelijk zagen die boeken er niet uit. In de acht delen van de oudheid tot 1917 ontbrak zelfs iedere illustratie. Pas in de boeken over de twintigste eeuw werden plaatjes gebruikt.

De lessen waren saai. Meestal zei de leraar: 'Pak jullie boek, lees dat en dat, en beantwoord die en die vraag'. Zo ging dat jaar in jaar uit. De scholieren kregen daardoor natuurlijk een hekel aan het vak.

Kleio: Wie controleerde eigenlijk of u het - ideologisch gezien - wel goed deed? De staat wilde immers dat in uw lessen een bijdrage werd geleverd aan het ontwikkelen van de socialistische mens. Kwam er iemand in de klas zitten of moest u verantwoording afleggen aan het partijkader?

Klimera: Opvallend is dat er eigenlijk een grote mate van vrijheid bestond. Meestal zat je alleen met de kinderen in de klas. Natuurlijk moest je wel oppassen. Veel scholieren waren lid van de *Freie Deutsche Jugend* of de *Junge Pioniere*. Zij hadden aan de partij informatie kunnen doorgeven. Maar dat is eigenlijk een gevaar dat je achteraf

pas ziet. Ik ben nooit bang geweest voor mijn leerlingen. Binnen een strak vastgelegd kader, waarin de marxistische leerdoelen waren geformuleerd, was er een relatief grote vrijheid.

Ik moet ook zeggen dat er in de laatste jaren van de DDR het een en ander was veranderd. Toen ik in de jaren zeventig op school zat, was alles nog heel streng en gedisciplineerd. De partij organiseerde op school toespraken en wedstrijden met de bekende communistische strijdliederen en vlaggen. Dat maakte een militaristische indruk. Maar toen ik zelf leraar was geworden, waren die verplichtingen eigenlijk nog maar een farce: de leraren hadden de grootste moeite de kinderen eraan te laten meedoen. Het werkte niet meer als indoctrinatie-middel, een eerste teken van het verval dat zou uitmonden in de val van de Muur.

Kleio: In het voorjaar van 1989 opende Hongarije de grens met Oostenrijk. Korte tijd later kwam de vluchtelingenstroom op gang, die het begin inluidde van de volledige ineenstorting van de DDR. Hoe was het om in deze hectische tijd les te geven?

Klimera: In de zomer van 1989 was alles nog zoals het jarenlang was geweest. We volgden de politieke cursussen van de partij, die voor iedere docent verplicht waren. De vluchtelingen werden door de SED bestempeld als mensen die voorstander waren van de imperialistische ideologie en hier niet meer thuishoorden. Maar toen steeds meer mensen via Hongarije en Tsjechoslowakije de DDR verlieten, sloeg de twijfel toe. De hou-

ding van de partij werd minder agressief, was overigens nog wel afwijzend. Tot de grote demonstraties in Leipzig, in oktober 1989, bleven de rectoren en de partijsecretarissen op de scholen de oude lijn verdedigen. Maar onder de leraren ontstond onrust. Een deel identificeerde zich met de mensen die de straat opgingen en sloot zich samen met leerlingen aan bij het protest. Een ander deel hield vast aan de partijlijn.

Toen de DDR na het verdwijnen van Honecker volledig ineenstortte, wist niemand meer precies welke kant het zou opgaan. De regels die jarenlang hadden gegolden, waren in één klap verdwenen. In feite ontstond er een periode met veel vrijheid op de scholen. Dat was een inspirerende tijd. De docenten konden veel originele dingen doen, die in de oude DDR-tijd onmogelijk waren geweest. Het socialistische leerboek werd terzijde gelegd; kranten vormden de belangrijkste leerstof.

Verder heb ik bijvoorbeeld een meisje in de klas laten praten, dat vlak voor de val van de Muur naar het Westen was gevlucht. Haar moeder, een actrice, kreeg in september 1989 toestemming van de DDR-autoriteiten om naar Oostenrijk te verhuizen. Hoewel ze dus niet illegaal het land verlieten, werden ze wel als misdadigers beschouwd. Enkele maanden later, na de val van de Muur, kwam het meisje bij ons op bezoek, en vertelde over haar ervaringen in Wenen. Dat soort dingen kon je ineens doen.

Opvallend was dat het in die tijd eigenlijk vrij rustig op de scholen bleef. De chaos die buiten heerste - tijdens de demonstraties - sloeg niet over naar de klassen.

Natuurlijk ging men anders met elkaar om. Vooral de 'Rote Socken', de leraren die zich als felle communisten hadden geprofileerd, kregen het moeilijk. Maar over het algemeen was het rustig. Kinderen zochten een houvast in die chaotische tijd. Het ineenstorten van het systeem leefde immers niet alleen positieve maar ook negatieve gevoelens op. Men wist niet wat er zou gaan gebeuren.

De Fragebogen

Kleio: Het invullen van de *Fragebogen*. Hoe ging dat?

Klimera: Het doel van het formulier was om te kijken of docenten betrokken waren geweest bij de *Staatssicherheit*. Na de *Wende* bleek namelijk dat er in het land veel *Inoffizielle Mitarbeiter* waren geronseld om te spioneren voor de *Stasi*. Soms wist men al in de

De Kienberg-Oberschule in Marzahn.

DDR-tijd wie er voor de *Stasi* werkte, maar in de meeste gevallen was dat niet bekend. Wanneer je in de *Fragebogen* toegaf voor de *Stasi* te hebben gewerkt, werd je ter verantwoording geroepen. Meestal volgde dan ontslag. Maar veel *Stasi*-medewerkers vulden het formulier verkeerd in: ze dachten dat hun verleden niet bekend zou worden of vonden dat ze niet veel fout hadden gedaan.

Meestal bleek later uit de archieven dat die mensen toch voor de *Stasi* hadden gewerkt. Ze werden dan direct ontslagen, overigens op basis van een merkwaardige regel: ze werden niet op straat gezet omdat ze lid waren geweest van de *Stasi*, maar vanwege een verstoorde vertrouwensrelatie met de schoolleiding.

Een deel van de ontslagen docenten diende een klacht in. Wanneer ze konden aantonen niet of nauwelijks als *Inoffizielle Mitarbeiter* te hebben gewerkt, kregen ze hun baan terug. *Kleio*: Hoeveel mensen zijn er bij deze school ontslagen vanwege hun *Stasi*-verleden? *Klimera*: Vier van de tachtig leraren.

Kleio: Een ander probleem was dat de klassen in de DDR veel kleiner waren dan in het westen van Duitsland. Na de *Wende* was er dus een overschot aan leraren in de ex-DDR. Hoe is dat opgelost?

Klimera: Dat verschilt per deelstaat. In Berlijn bijvoorbeeld kregen we vanaf het begin de toezegging dat er geen ontslagen zouden vallen. Maar in Sachsen zijn veel docenten ontslagen, wat tot felle protesten heeft geleid. In Brandenburg heeft men een andere oplossing gevonden: daar is besloten tot een arbeidstijdverkorting, zodat er geen mensen hoefden te verdwijnen.

Overigens dreigt er de komende jaren een groot gevaar. Sinds de *Wende* is het geboortecijfer drastisch teruggelopen in het oosten van Duitsland. Statistisch gezien is de daling nog groter dan tijdens de twee wereldoorlogen. Het gevaar van steeds minder leerlingen komt dus langzaam maar zeker op ons af. Het zou mooi zijn als de autoriteiten zouden inzien dat het aantal leerlingen per klas omlaag moet. Maar dat zal wel niet gebeuren, omdat het te duur is.

Een nieuw begin

Kleio: U moest het geschiedenis-onderwijs na 1989 opnieuw vormgeven. De oude manier

van lesgeven werd natuurlijk snel overboord gezet, maar wat kwam er voor in de plaats?

Klimera: Het eerste wat gebeurde was dat de Westduitse uitgevers van schoolboeken over ons heenvielen. Ze zagen in ons een nieuwe markt, waar veel geld viel te verdienen. Ze presenteerden allerlei leerboeken, met de meest fantastische didactische en pedagogische verhalen. Natuurlijk waren we onder de indruk. We hadden het jarenlang moeten doen met het saaie *Lehrbuch der Geschichte* en konden nu ineens kiezen uit tientallen boeken. Ze zagen er prachtig uit en waren kritisch geschreven.

Het gevolg was dat we in het begin nogal eens de plank missloegen en de verkeerde boeken uitkozen. Zo hadden we aanvankelijk niet in de gaten dat sommige uitgevers een relatief dun leerboek maakten, om daarna een opgavenboek en een oplossingenboek te kunnen verkopen. Maar na een tijdje vonden we goede boeken. Tegenwoordig gebruiken we leerboeken als een van de vele hulpmiddelen in het onderwijs, naast kranten, artikelen enzovoort.

Het lesgeven is veel leuker geworden. Eindelijk kunnen we doen wat jarenlang verboden was. We kunnen nu ook ter voorbereiding historische boeken lezen die in de DDR-tijd alleen met speciale toestemming beschikbaar waren.

Kleio: U moest ineens lesgeven over onderwerpen waar u niet zo veel van wist. Zo was de geschiedenis van West-Duitsland waarschijnlijk grotendeels onbekend. Wat heeft u gedaan om die achterstand in te halen?

Klimera: We wisten inderdaad niet veel van de geschiedenis van de Bondsrepubliek of van de parlementaire democratie. Er werden in de eerste jaren na 1989 dan ook veel scholingsbijeenkomsten georganiseerd. Die waren heel intensief, meestal een paar uur per week, naast de gewone lessen. Verder kreeg een aantal docenten, en daar was ik ook bij, de mogelijkheid om verder te studeren.

Ik heb toen aan de Humboldt-universiteit in Berlijn een studie gevolgd om ook in de hogere klassen van het Gymnasium les te mogen geven. De oude DDR-opleiding was daarvoor namelijk volgens de regering niet voldoende. Een jaar lang kreeg ik een dag in de week vrij om naar de universiteit te gaan. De onderwerpen die je bestudeerde waren vrij, met als enige regel dat elke periode, van de oudheid tot de nieuwste tijd, aan bod moest komen.

Kleio

nummer 3/96
pagina's 10 en 11

Weg met het frontale onderwijs?

Kleio: Wat is er verder nog veranderd in het geschiedenis-onderwijs, vergeleken met de DDR-tijd?

Klimera: Vroeger was er een scheiding tussen geschiedenis en staatsburgerkunde. Dat laatste vak was natuurlijk puur ideologisch, bedoeld om van de mensen brave DDR-burgers te maken. Het vak is na de *Wende* afgeschaft. Bij geschiedenis komen nu behalve politieke onderwerpen ook thema's als recht, media en economie ter sprake.

En natuurlijk geven we nu niet meer alleen frontaal onderwijs, zoals in de DDR-tijd. Toen was het zo dat de leraar z'n verhaal hield en de leerlingen luisterden. Toch moet ik zeggen dat het frontale lesgeven niet helemaal verdwenen is.

Ik had overigens vlak na de *Wende* een grappige ervaring. De Westduitse docenten en onderwijskundigen vertelden tijdens de cursus hoe in de Bondsrepubliek les wordt gegeven: er kwamen allerlei alternatieve lesvormen ter sprake, die niets meer met frontaal lesgeven te maken hadden.

Later ben ik gaan hospiteren bij collega's in West-Berlijn. Tot mijn verbazing zag ik dat juist zij op een frontale manier lesgaven, iets wat ze ons kwalijk hadden genomen. Wanneer je vroeg waarom ze dat deden, zeiden ze dat die nieuwe lesvormen idealen uit de jaren zeventig en tachtig waren, die ze zelf ook al gedeeltelijk hadden losgelaten.

Een verandering waar ik niet zo blij mee ben is dat de school veel bureaucratischer is geworden. Leraren moeten tegenwoordig veel formulieren invullen zodat ze kunnen bewijzen dat ze zich aan bepaalde regels houden. Men is bang om iets fout te doen, omdat er zo'n enorme hoeveelheid voorschriften is gekomen.

We ondertekenen dat we ze allemaal gelezen hebben, maar dat is voor een normaal mens onmogelijk. Dat vind ik vervelend. Ik geef liever les dan dat ik papieren invul.

Een voorbeeld hiervan vormen de eindexamens. Iedere docent moet bij een centrale instantie twee vragen inleveren voor het eindexamen. Daar moet dan een uitgebreide toelichting bij zitten: wat is er het afgelopen jaar onderwezen, wat voor antwoorden verwacht je en op welke manier wil je het examen beoordelen. Bij een examenvraag zitten zo'n vijf blaadjes toelichting. De centrale instantie bekijkt de formulieren en geeft al dan niet haar goedkeuring. Als het niet goed is, komt het terug en moet het worden verbeterd. Als het wel goed is, kiest de com-

missie één van de twee vragen uit. Welke dat is, wordt pas op de examendag duidelijk.

Kleio: In Nederland staat het vak geschiedenis onder druk. Steeds minder leerlingen kiezen het in hun vakkenpakket. Is dat op uw school ook zo?

Klimera: Nee, die tendens is er op onze school niet. Van de zevende tot en met de tiende klas is geschiedenis een verplicht vak. In de laatste twee jaar - de elfde en de twaalfde klas - kunnen leerlingen het laten vallen of kiezen als *Leistungskursus* of als *Grundkursus*. De *Leistungskursus* houdt in dat ze het vijf uur per week krijgen, tegenover drie uur in de *Grundkursus*. Aan het eind van het examenjaar wordt een gewogen gemiddelde uitgerekend van alle vakken om te kijken of een leerling geslaagd is. De resultaten van de vakken waarin een *Leistungskursus* is gevolgd, tellen daarbij zwaarder mee dan die van een *Grundkursus*.

Dit systeem speelt een belangrijke rol in de keuze van het vakkenpakket. Wie goed is in geschiedenis kan het vak als *Leistungskursus* kiezen, omdat hij zo z'n gemiddelde omhoog kan trekken. Wie er minder goed in is kiest het als *Grundkursus*, wie er slecht in is kiest het niet. Daarom kijken veel leerlingen bij hun keuze ook naar de leraren: stellen ze hoge normen of zijn ze juist soepel?

In totaal kiest ongeveer eenderde van onze leerlingen geschiedenis in de laatste twee klassen.

Kleio: De laatste vraag: hoe is het om les te geven in Marzahn, een bijzondere wijk in Berlijn?

Klimera: De televisie en kranten hebben van deze wijk een heel negatief beeld gegeven. Er waren televisie-uitzendingen die lieten zien dat er veel criminaliteit en vandalisme was. Leraren zouden bang zijn om naar school te gaan. Maar dit komt niet overeen met de werkelijkheid. Op mijn school zijn de leerlingen niet agressief of ontevreden.

Maar ik geef toe, ik werk op een *Gymnasium* en dat is toch wat anders. In de *Hauptschulen* en de *Gesamtschulen* zijn er veel meer sociale problemen. Zo heeft mijn vrouw op een *Gesamtschule* lesgegeven. Ze merkte dat het moeilijk was om contact te krijgen met de leerlingen. Er was veel ruzie, agressiviteit en chaos. Het verschil met de DDR-tijd is op die scholen groot. In de DDR was er maar één schooltype: er was nog geen scheiding op basis van leerniveau. Daar zaten goede en minder goede leerlingen door elkaar. Nu dat uit elkaar is gehaald, zijn er scholen met grote sociale problemen. Daar zijn de docenten meer hulpverlener dan lesgever.

Noten

1. Dit artikel is tot stand gekomen tijdens een uitwisseling van Nederlandse en Duitse journalisten. Aanleiding tot de uitwisseling was het eerste Clingehdael-onderzoek uit 1993 naar het Duitsland-beeld onder jongeren in Nederland. Uit dat onderzoek bleek dat er nogal wat vooroordelen leefden.
Speciale dank gaat uit naar drie mensen, zonder wie dit artikel niet zou zijn geschreven: Ralf Klimera, docent in Berlijn, Norbert Sperling, redacteur van DeutschlandRadio Berlin, en Bernd-Reiner Fischer, wetenschappelijk medewerker op de Humboldt-Universitat in Berlijn, afdeling Erziehungswissenschaften.
2. *Lehrplan für Zehnjahrschulen. Geschichte.* Berlin/Leipzig 1951
3. Idem
4. *Lehrplan Geschichte, Klassen 5 bis 10.* Opgesteld door het Ministerium für Volksbildung, Berlin 1988
5. Toespraak van Walter Ulbricht op de zesde partijdag van de SED in 1963
6. Toespraak van Margot Honecker op de achtste partijdag van de SED in 1971
7. De onderwijssystemen in de DDR en de Bondsrepubliek liepen nogal uiteen. In de DDR was er maar één schooltype: de zehnklassige algemeenbildende polytechnische Oberschule. Daar zat iedereen op, van z'n zesde tot z'n veertiende. Een deel stroomde daarna door naar het beroepsonderwijs. De betere leerlingen bleven op de Oberschule, meestal tot hun achttiende: zij konden daarna naar de universiteit.
In de Bondsrepubliek - waar onderwijs op deelstaat-niveau wordt vormgegeven - is er meer differentiatie. In principe volgt iedereen van z'n zesde tot z'n negende de Grundschule. Daarna zijn er drie mogelijkheden, min of meer vergelijkbaar met onze vwo, havo en mavo: het Gymnasium, de Realschule en de Hauptschule. Daarnaast is er nog de Gesamtschule, waar leerlingen van verschillende niveaus op zitten. Leerlingen van de Hauptschule en de Realschule stromen meestal door naar het beroepsonderwijs, die van het Gymnasium naar de universiteit.
8. Inderdaad heeft een deel van de Oostduitse docenten na de *Wende* een cursus moeten volgen om nog les te mogen geven in de hogere klassen.
9. In zo'n Fragebogen kwamen onder meer de volgende vragen aan de orde: 'Hatten Sie innerhalb ihrer beruflichen oder gesellschaftlichen Tätigkeit solche Aufgaben zu erfüllen, die gegen die Grundsätze der Menschlichkeit oder Rechtsstaatlichkeit verstossen haben?' en 'Sind Sie für das frühere Ministerium für Staatssicherheit/für das Amt für nationale Sicherheit oder für eine der Untergliederungen dieser Ämter oder vergleichbare Institutionen tätig gewesen?'.

